
ARTYKUŁY

JOLANTA KLUBA

ORCID 0000-0002-1838-6760

Wyższa Szkoła Bankowa we Wrocławiu

jolanta.kluba@gmail.com

BARBARA SZCZEPAŃSKA

ORCID 0000-0003-1974-0263

Uniwersytet Wrocławski

barbara.szczepanska@uwr.edu.pl

Nowoczesny rolnik dzisiaj

Słowa kluczowe: innowacje biologiczne, postęp biologiczny, gospodarstwa rolne, nowoczesny rolnik

Keywords: biological innovations, biological progress, agricultural farms, modern farmer

Innowacje w działalności rolniczej – postęp biologiczny

Za podstawowe motywy wdrażania nowych rozwiązań w gospodarstwach rolnych uznać należy uwarunkowania klimatyczne, ekonomiczne, zapotrzebowania wynikające z preferencji konsumenckiej oraz poszukiwanie alternatywnych źródeł dochodów¹. W literaturze przedmiotu niejednokrotnie podkreślano, że stosowanie innowacji w działalności rolniczej jest obecnie koniecznością dyktowaną formami konkurencji rynkowej, pozwalającą gospodarstwom na uzyskanie przewagi konkurencyjnej w działalności rolniczej².

¹ Lena Kolarska-Bobińska, Andrzej Rosner, Jerzy Wilkin, *Przyszłość wsi polskiej. Wizje strategii, koncepcje* (Warszawa: Instytut Spraw Publicznych, 2001).

² Jacek Kulawik, *Efektywność gospodarowania a efektywność organizacji. Analiza efektywności gospodarowania i funkcjonowania przedsiębiorstw rolniczych powstałych na bazie Skarbu Państwa* (Warszawa 2007); Bogusław Plawgo, Cecylia Sadowska-Snarska, *Analiza potrzeb*

Do indywidualnych przesłanek wprowadzenia innowacji zalicza się przede wszystkim racjonalizowanie prowadzonej działalności oraz inicjowanie zmian, które prowadzą do lepszego wykorzystania zasobów wytwórczych. W rezultacie możliwa jest poprawa efektywności gospodarowania i zwiększenie nadwyżki ekonomicznej. Na zmiany te może wpływać niepełne zaspokojenie potrzeb klientów, a wraz z tym chęć zwiększenia poziomu produkcji, a czasem także jej struktury. Dodatkowo zmiany te mogą wynikać z dążenia przedsiębiorców do zwiększenia konkurencyjności swoich produktów, czy ograniczenia siły konkurentów³. We wszystkich tych przypadkach motyw ekonomiczny jest podstawą wprowadzenia zmian technologicznych i organizacyjnych. Działania te, jeśli są udane, prowadzą do zwiększenia siły konkurencyjnej podmiotów oraz osiąganych dochodów (czy też zysków), ale mogą okazać się ryzykowne i doprowadzić, w ostateczności, do bankructwa. W tym przypadku decydująca może być skala przedsięwzięcia, jego koszty, czas realizacji, a także posiadane środki i siły konkurentów⁴. Ostatni z wymienionych czynników oddziałuje na wszystkich aktorów uczestniczących w wymianie na rynku rolno-spożywczym, w tym także na indywidualne gospodarstwa rolne.

W literaturze przedmiotu stosunkowo często wyrażane jest przekonanie, że głównym źródłem innowacji w rolnictwie jest wprowadzanie do uprawy nowych odmian roślin uprawnych, czyli postęp biologiczny⁵. Wielkość tego progressu jest zaś oceniana przede wszystkim przez zmiany w wysokości uzyskiwanych plonów oraz ich jakości⁶. Właśnie postęp biologiczny jest obecnie najważniejszym z czynników oddziałujących na wzrost produktywności roślin. Jego indywidualny wpływ na wzrost produktywności w latach 1970–1990 był oceniany na około 50%, a obecnie jego udział w całkowitej produktywności jest szacowany na 70%⁷. „Współczesny rolnik musi mieć świadomość, że bez postępu biologicznego, nie będzie miał możliwości intensyfikacji swojej produkcji i nie będzie mógł przystosować jej do

innowacyjnych przedsiębiorstw w województwie podlaskim (Białystok: Wyższa Szkoła Ekonomiczna 2004), 74.

³ Anetta Barska, „Innowacje na rynku produktów żywnościowych z perspektywy polskich i czeskich konsumentów generacji Y”, *Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Problemy Rolnictwa Światowego* 17 (2017), 1: 7–18; Kamil Decyk, Małgorzata Juchniewicz, „Działania i instrumenty polityki innowacyjnej w opinii mikroprzedsiębiorców”, *Zarządzanie Publiczne* 22 (2013), 2: 237–251.

⁴ Andrzej Wiatrak, „Potrzeby i kierunki wspierania innowacyjności w agrobiznesie”, *Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Problemy Rolnictwa Światowego*, 17/32 (2017), 3: 286–297.

⁵ Wojciech Świącicki i in., „Nowoczesne technologie w produkcji roślinnej – przyjazne dla człowieka i środowiska”, *Polish Journal of Agronomy* 7 (2011), 104.

⁶ Edward Arseniuk, Tadeusz Oleksiak, „Postęp w hodowli głównych roślin uprawnych w Polsce i możliwości jego wykorzystania do 2020 roku”, *Studia I Raportu IUNG-PIB* 14 (2009).

⁷ Ludwik Wicki, „Wykorzystanie postępu odmianowego w produkcji zbóż w polskim rolnictwie”, *Roczniki Nauk Rolniczych. Seria G* 94 (2008), 2: 137.

ciągle zmieniających się wymagań konsumentów oraz przetwórców produktów rolniczych⁸”. Innowacyjność działalności rolniczej jest zatem wymuszana przez zewnętrzne otoczenie: „rolnictwo jest powiązanie z zewnętrznym otoczeniem w taki sposób, który wymusza innowacje z uwagi na produktywność. Tzn. specyfika jest taka, że wdrażają innowacje po to, by zwiększyć produktywność”⁹.

Badania pokazują, że wsparcie upowszechniania kwalifikowanego materiału siewnego, czyli *de facto* wprowadzanie innowacji biologicznych (w ramach działania prowadzonego przez Agencję Rynku Rolnego) okazało się zasadne.

W latach 2013–2016 obejmowało w zasadzie całą powierzchnię zasiewów, na której zastosowano kwalifikowany materiał siewny. W okresie 2008–2016 doprowadziło do zwiększenia zużycia nasion kwalifikowanych o około 30%. Działanie to było skuteczne w stosunku do gospodarstw dużych obszarowo. W warunkach rozdrobnionego rolnictwa oferowane wsparcie nie cieszyło się istotnym zainteresowaniem i nie przyczyniło się do zwiększenia zużycia nasion kwalifikowanych. Obserwowane oddziaływanie programu na poziom zużycia nasion kwalifikowanych może być podstawą do stwierdzenia, że w polskim rolnictwie postrzeganie ważności wprowadzania postępu biologicznego w produkcji roślinnej jest wciąż niskie i ciągle ważne jest wspieranie jego upowszechniania. Należy przypuszczać, że w perspektywie kilkunastu lat, wraz z umacnianiem się grupy rozwojowych gospodarstw rolnych, popyt na nasiona kwalifikowane nie będzie musiał być indukowany poprzez stosowanie dopłat¹⁰.

Współcześnie, szczególne znaczenie postępu biologicznego wynika z kilku zasadniczych przesłanek¹¹. Po pierwsze (a prawdopodobnie będzie tak i w przyszłości) nowe odmiany odpowiadają w największym stopniu za przyrost plonów. Po drugie, zmieniające się wzorce żywienia wymuszają będą tworzenie odmian o odpowiedniej jakości smakowej i zdrowotnej. Po trzecie, wzrastające znaczenie kwestii środowiskowych sprzyjać będzie prowadzeniu badań w kierunku wytwarzania odmian bardziej odpornych na patogeny i lepiej przyswajających substancje odżywcze z nawozów. Po czwarte, zachodzące zmiany klimatyczne, a szczególnie rosnące ryzyko ekstremalnych zjawisk pogodowych generuje popyt na odmiany bardziej dostosowane do nowych warunków pogodowo-klimatycznych.

⁸ Henryk Bujak, *Rola postępu biologicznego dla współczesnego rolnika*, dostęp 31.12.2022, <http://www.ezagroda.pl/?p=713>.

⁹ Mirosław Struś, Jan Kalinowski, „Dylematy wdrażania innowacji na obszarach wiejskich”, *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu* 17 (2013), 3: 367.

¹⁰ Ludwik Wicki, „Poziom i zakres wsparcia upowszechniania postępu biologicznego w produkcji roślinnej w ramach działań Agencji Rynku Rolnego”, *Polityki Europejskie, Finanse i Marketing* 67 (2017), 18: 269.

¹¹ Piotr Uciechowski, Arkadiusz Sadowski, „Wdrażanie postępu biologicznego w rolnictwie jako innowacja”, *Intercathedra* 3 (36), 2018.

Wyniki badań prowadzonych na Dolnym Śląsku wskazują na determinanty procesu wdrażania elementów innowacji rolniczych w gospodarstwach rolnych – są to wiek i wykształcenie głównego użytkownika oraz – w znaczącym stopniu – wielkość zarządzanego gospodarstwa rolnego¹². Im większa powierzchnia gospodarstwa, tym większa skłonność właścicieli do absorpcji innowacji biologicznych. Ważnym czynnikiem są również bezpośrednie, trwałe, oparte na zaufaniu kontakty z przedstawicielami handlowymi oferującymi przemysłowe środki produkcji (materiał siewny, środki ochrony roślin i maszyny)¹³. Obecnie duże gospodarstwa, związane z rynkiem, wprowadzają innowacje biologiczne, wykorzystując m.in. dostępne wsparcie. Nie jest to tak powszechne w przypadku gospodarstw małych i średnich, dlatego należy opracować programy upowszechniające tego typu innowacje. W tym kontekście należy jednak odpowiedzieć sobie na pytanie, czy działania upowszechniające będą wystarczające oraz jakie czynniki decydują o wprowadzeniu innowacji (biologicznych) w gospodarstwach rolnych, w których nie działa przymus ekonomiczny?

Nowoczesny rolnik w czasach PRL-u

Przez cały okres PRL-u w procesie reprodukcji rolniczego segmentu struktury społecznej zachodziła negatywna selekcja¹⁴. Najzdolniejsi, najbardziej przedsiębiorczy członkowie rodzin rolniczych przechodzili do innych grup społeczno-zawodowych – w latach 50. i 60. XX wieku zasilali przed wszystkim szeregi robotników, w późniejszym okresie stawali się również pracownikami umysłowymi i pierwszym pokoleniem inteligencji. W obrębie kategorii zawodowej rolników pozostawały przede wszystkim osoby, które z różnych powodów nie mogły przejść do innych grup społeczno-zawodowych. Praca w gospodarstwie rolnym nie była zatem najczęściej wyborem zgodnym z zainteresowaniami, preferencjami i wyobrażeniami o swym przyszłym dorosłym życiu, ile raczej konsekwencją splotu różnorodnych czynników, pozostających w większości poza kontrolą przyszłych rolników. Możemy

¹² Barbara Szczepańska, „Social Factors in the Implementation of Agricultural Development (on the example of Lower Silesia)”, *Acta Innovations* 24 (2017): 87–93.

¹³ Barbara Szczepańska, Jacek Szczepański, *Innovations or modernisation? The implementation of agricultural progress in individual farms in the region of Lower Silesia*, w: *Innovation Management, Entrepreneurship and Sustainability (IMES 2019)* (Praga: Vysokáškolaekonomická v Praze, 2019), 909–921.

¹⁴ Alina Sikorska, „Młodzież w rolnictwie indywidualnym”, w: *Rolnictwo indywidualne w latach siedemdziesiątych*, red. Anna Szemberg (Warszawa: KiW, 1980), 65; Zbigniew Kwieciński, *Dynamika funkcjonowania szkoły: studium empiryczne z socjologii edukacji* (Toruń: Wydawnictwo UMK, 1995), 147–150.

wnioskować, że było to częściej rozumiane jako sytuacyjny przymus niż świadomy wybór¹⁵.

W PRL-u wprowadzono wiele ustaw, których celem była regulacja tej dziedziny gospodarki:

- ustawa o hodowli roślin i nasiennictwie z 1961 roku,
- uchwała Rady Ministrów w sprawie agrominimum z 1963 roku,
- ustawa o obowiązku stosowania nawozów mineralnych w gospodarstwach rolnych z 1967 roku,
- rozporządzenie o planowym odnawianiu materiału siewnego (zbóż i ziemniaków) z 1968 roku.

Z uwagi na określoną politykę państwa, wszelkie nowoczesne rozwiązania kierowane były przede wszystkim do sektora państwowego.

Odczuwalne zmiany polityki państwa wobec rolników indywidualnych nastąpiły dopiero w latach siedemdziesiątych (...). Władze zdawały sobie wówczas sprawę, że PGR-y nie będą w stanie zapewnić społeczeństwu wystarczającej ilości żywności. W 1972 r. zostały zniesione dostawy obowiązkowe, a rolnicy mogli korzystać z kredytów inwestycyjnych. Priorytetem w zaopatrzeniu nadal były gospodarstwa państwowe, ale rolnicy indywidualni w zamian za umowy kontraktacyjne mogli uzyskać przydziały deficytowych maszyn, narzędzi czy nawozów. Umożliwiono również powiększanie gospodarstw do 8 ha, a nawet 20 ha (...). Po raz pierwszy rolnicy i ich rodziny zostali objęci bezpłatną opieką zdrowotną. Zostało im również przyznane prawo do świadczeń emerytalnych, choć początkowo wyłącznie w zamian za zdanie gospodarstwa rolnego na skarb państwa. Zmiany te zostały pozytywnie odebrane przez część rolników, zwłaszcza młodych i posiadających wykształcenie rolnicze, którzy przestawili się na intensyfikację i specjalizację produkcji¹⁶.

Lata 70. i 80. XX wieku to okres, kiedy rozpoczęto pierwszą fazę modernizacji wsi i rolnictwa, co polegało na powszechnej mechanizacji rolnictwa oraz korzystaniu z przemysłowych środków produkcji i usług rolniczych przez wszystkie gospodarstwa rolne. W ekonomicznym rozumieniu modernizacja ta oznaczała coraz powszechniejsze korzystanie z kredytu obrotowego i inwestycyjnego. Pozyskiwane w ten sposób środki pozwalały na uruchomienie produkcji oraz dostęp do materiałów i urządzeń warunkujących przystosowanie gospodarstw do tej fazy modernizacji rolnictwa i ogólnie wsi (była ona jednak spowalniana przez niedobory przemysłowych środków i materiałów).

¹⁵ Barbara Szczepańska, Stanisław Witold Kłopot, „Bycie rolnikiem – przymus czy wybór?”, w: *Księga Jubileuszowa profesora Pawła Starosty* (Łódź 2023) (w druku).

¹⁶ Małgorzata Machałek, „Przemiany polskiej wsi w latach 1918–1989”. *Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym* 26 (2013), 3: 77.

Modernizacja wsi i rolnictwa jest związana nierozzerwalnie z akceptowaniem i wdrażaniem różnych innowacji¹⁷. Działalność innowacyjna to wyznacznik nowoczesności i czynnik rozwoju i modernizacji polskiego rolnictwa, wiąże się bowiem z wprowadzaniem zmian i upowszechnianiem nowości, co ma służyć zwiększeniu wydajności i obniżeniu kosztów produkcji oraz osiągnięciu wyższych dochodów z produkcji rolniczej¹⁸.

Badania nad upowszechnianiem innowacji traktowanych jako środek służący do przeprowadzenia modernizacji, prowadzili m.in. Jan Turowski i Aleksy Bornus¹⁹. Jako innowację rozumieł przy tym każdy wytwór materialny ludzkiej działalności, wzór postępowania i wartości niewystępujące w przeszłości w danych wsiach. Co istotne dla dalszych rozważań, w okresie PRL-u modernizację postrzegano głównie z perspektywy:

- mechanizacji,
- stosowania środków ochrony roślin,
- stosowania nawozów mineralnych.

Rolnictwo w województwie dolnośląskim

Obszary wiejskiej stanowią ponad 90% terytorium Dolnego Śląska, ok. 1 mln ha powierzchni regionu zajmują użytki rolne. Warunki do produkcji rolniczej na Dolnym Śląsku cechują się znacznym zróżnicowaniem – obok obszarów o sprzyjającym rolnictwu klimacie i doskonałych glebach znajdujemy takie rejony, które z punktu widzenia działalności rolniczej można uznać za problematyczne (przede wszystkim Sudety i Podsudacie)²⁰.

Według danych spisowych²¹, liczba gospodarstw rolnych na Dolnym Śląsku wyniosła 52,6 tys. W stosunku do roku 2010 liczba ta zmniejszyła się o 9,2 tys. (15%),

¹⁷ Danuta Gonet, „Innowacyjność na przykładzie kobiet i mężczyzn prowadzących gospodarstwa rolne z gminy Bojanowo”, *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu* 17 (2015), 5: 60.

¹⁸ Adam Harasim, Andrzej Madej, Andrzej Górnik, „Innowacyjność różnych typów rolniczych gospodarstw w opinii rolników z makroregionu Mazowsza i Podlasia”, *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, 19 (2017), 2: 70.

¹⁹ Jan Turowski, Aleksy Bornus, *Drogi modernizacji wsi: przenikanie innowacji do rolnictwa i wsi województwa lubelskiego* (Warszawa: PWN, 1970).

²⁰ Barbara Kutkowska, Danuta Parylak, Bożena Patkowska-Sokołak, Leszek Kordas, *Diagnoza stanu i kierunki rozwoju rolnictwa na Dolnym Śląsku* (Wrocław: Dolnośląskie Centrum Studiów Regionalnych, 2007).

²¹ Dane z Powszechnego Spisu Rolnego 2020 przywołane za: *Powszechny Spis Rolny 2020 – wyniki ostateczne w województwie dolnośląskim*. Informacja sygnałna, dostęp 10.10.2022, <https://wroclaw.stat.gov.pl/opracowania-biezace/opracowania-sygnaalne/psr-2020/psr-2020-dane-ostateczne-w-wojewodztwie-dolnoslaskim,1,1.html>.

podczas gdy średnia w kraju wyniosła 12,7%. Średnia powierzchnia użytków rolnych (UR) przypadająca na jedno gospodarstwo rolne wyniosła w 2020 roku 17,4 ha (w roku 2010 było to 14,9 ha), przy średniej dla Polski 11,4 ha.

Blisko połowa (49,9%) gospodarstw rolnych w województwie dolnośląskim ma powierzchnię nie większą niż 5 ha użytków rolnych. W okresie międzypisowym struktura gospodarstw rolnych w regionie uległa nieznacznym zmianom. Zmniejszył się udział gospodarstw mniejszych, tj. o powierzchni od 1 do 5 ha – o 1,6 p.p., natomiast w przypadku gospodarstw, których wielkość wynosiła od 5 do 10 ha oraz w zakresie od 10 do 15 ha – było to – 0,9 p.p. Zwiększył się natomiast udział gospodarstw większych o powierzchni od 50 do 100 ha – o 1,2 p.p., następnie tych o areale od 20 do 50 ha – o 1,0 p.p. oraz największych, o powierzchni 100 ha i więcej – o 0,9 p.p.

Według danych spisowych z 2020 roku 51,9 tys. gospodarstw domowych w województwie uzyskiwało dochód z tytułu działalności rolniczej (10. lokata w kraju, spadek o 15,3% w stosunku do 2010 r.), w tym dla 13,7 tys. gospodarstw było to główne źródło utrzymania (11. lokata w kraju, spadek o 24,1%).

Odsetek gospodarstw, których głównym źródłem utrzymania była praca najemna, wyniósł w 2020 roku 32,8% (wzrost w stosunku do 2010, kiedy odsetek ten wynosił 31,8%), podczas gdy odsetek gospodarstw utrzymujących się głównie z działalności rolniczej obniżył się z 29,2% w 2010 roku do 26,1% w roku 2020. W 2020 roku, porównując z danymi z 2010 roku, wzrósł także odsetek gospodarstw, dla których głównym źródłem utrzymania była emerytura bądź renta – z 14,5% do 17,0%.

W latach 2010–2020 zaszły także zmiany w zakresie wyposażenia gospodarstw rolnych w podstawowe maszyny rolnicze. W gospodarstwach województwa dolnośląskiego było 51,9 tys. ciągników rolniczych (o 6,9% mniej niż w 2010 r.), ponadto zmniejszyła się w tym okresie ogólna liczba kombajnów (o 15,4%), przy czym wzrosła liczba kombajnów zbożowych (o 2,9%). Liczba pozostałych maszyn rolniczych została ograniczona o 18,9% w relacji do 2010 roku.

Średnio na gospodarstwo rolne przypadał niemal jeden ciągnik (99 ciągników na 100 gospodarstw).

Rolnictwo w województwie zachodniopomorskim

Podobnie jak na Dolnym Śląsku, tak i w województwie zachodniopomorskim obszary wiejskie obejmują ponad 90% terytorium²². Region ten, z racji swojego położenia,

²² *Polityka rozwoju obszarów wiejskich województwa zachodniopomorskiego* (Szczecin: Wydział Zarządzania Strategicznego. Urząd Marszałkowski Województwa Zachodniopomorskiego, 2016).

kojarzony jest głównie z turystyką i gospodarką morską, jednak rolnictwo odgrywa istotną rolę w jego systemie ekonomicznym.

Według danych z Powszechnego Spisu Rolnego 2020²³ w województwie zachodniopomorskim liczba gospodarstw rolnych ogółem wyniosła 28,5 tys. i w porównaniu z danymi z Powszechnego Spisu Rolnego w 2010 roku zmniejszyła się o 2,0 tys., tj. o 6,6%. Średnia powierzchnia jednego gospodarstwa rolnego UR w regionie wyniosła 32,5 ha (w 2010 r. było to nieco ponad 30 ha).

W strukturze agrarnej udział gospodarstw najmniejszych, o powierzchni do 5 ha, wynosi 37,0% i w okresie międzyspisywym odnotowano zmniejszenie się tego odsetka (z 39,7% w 2010 r.). Zredukowany został również odsetek gospodarstw o powierzchni UR od 5 do 30 ha (odpowiednio z 44,0% do 40,4%). Wzrósł natomiast udział gospodarstw o powierzchni od 30 ha do 100 ha i większych (z 16,4% do 22,5%).

Działalność rolnicza stanowiła główne źródło utrzymania dla ponad 1/3 gospodarstw domowych użytkujących gospodarstwo rolne. Odsetek gospodarstw domowych utrzymujących się głównie z rolnictwa zmalał jednak w latach 2010–2020 z 36,1% do 35,7%. Jednocześnie odsetek gospodarstw, których główne źródło utrzymania stanowiła praca najemna, wyniósł w 2020 roku w województwie zachodniopomorskim 27,8% (w 2010 r. – 27,2%). W 2020 roku, w porównaniu z rokiem 2010, wzrósł także odsetek gospodarstw, dla których głównym źródłem utrzymania była emerytura bądź renta – z 11,7% do 13,6%.

W latach 2010–2020 odnotowano także zmiany związane z wyposażeniem gospodarstw w maszyny rolnicze. W porównaniu z 2010 rokiem liczba ciągników w roku 2020 zmniejszyła się o 3,5%, wzrosła natomiast liczba kombajnów do zbioru zbóż o 5,2% (co jest związane z utrzymującą się od lat przewagą zbóż w strukturze powierzchni zasiewów). Wyposażenie gospodarstw w kombajny buraczane zmniejszyło się o 78,2%, w silosokombajny – o 69,5%, a w kombajny ziemniaczane – o 28,2%.

Odnotowano ponadto spadek liczby opryskiwaczy sadowniczych (na co wpływ miało zmniejszenie powierzchni upraw trwałych), a także opryskiwaczy polowych (odpowiednio o 30,8% i 10,4%).

W stosunku do 2010 roku wzrosła liczba ciągników rolniczych i kombajnów zbożowych w przeliczeniu na 100 gospodarstw rolnych (odpowiednio z 101,6 do 104,9 i z 18,3 do 20,5). Obniżyły się wskaźniki dotyczące liczby kombajnów buraczanych, ziemniaczanych, silosokombajnów, opryskiwaczy polowych i sadowniczych.

Przeciętnie w każdym gospodarstwie rolnym znajdował się jeden ciągnik.

²³ Dane z PSR 2020, za: *Powszechny Spis Rolny 2020 – wyniki ostateczne w województwie zachodniopomorskim*, dostęp 16.10.2022, <https://szczecin.stat.gov.pl/opracowania-biezace/opracowania-sygnalne/powszechny-spis-rolny-2020/powszechny-spis-rolny-2020-wyniki-ostateczne-w-województwie-zachodniopomorskim,2,1.html>.

Tabela 1. Podstawowe zmiany w rolnictwie województw dolnośląskiego i zachodniopomorskiego na podstawie danych spisowych z lat 2010 i 2020

Wyszczególnienie	Dolnośląskie	Zachodniopomorskie
Liczba gospodarstw	52,6 tys. (spadek o 15% w stosunku do 2010 r.)	28,5 tys. (spadek o 6,6% w stosunku do 2010 r.)
Średnia powierzchnia użytków rolnych (UR) przypadająca na gospodarstwo rolne	17,4 ha (wzrost; w 2010 r. było to 14,9 ha)	32,5 ha (wzrost; w 2010 r. było to 30 ha)
Gospodarstwa do 5 ha	49,9% (spadek w stosunku do 2010 r.)	37% (spadek w stosunku do 2010 r.)
Odsetek gospodarstw domowych utrzymujących się głównie z rolnictwa	26,1% (spadek o 15,3% w stosunku do 2010 r.)	35,7% (spadek z 36,1% do 35,7% w porównaniu z 2010 r.)
Wyposażenie – ciągniki rolnicze	o 6,9% mniej niż w 2010 r.	o 3,5% mniej niż w 2010 r.
Wyposażenie – kombajny	spadek ogólnej liczby (o 15,4% w porównaniu z 2010 r.)	spadek ogólnej liczby w porównaniu z 2010 r.
Liczba ciągników przypadających na gospodarstwo rolne	(prawie) 1	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Powszechnego Spisu Rolnego 2020.

Kierownicy gospodarstw w województwie dolnośląskim i zachodniopomorskim

W obydwu województwach gospodarstwami rolnymi kierowali przede wszystkim mężczyźni (dolnośląskie: 66,8%, zachodniopomorskie 66,9%), głównie w wieku 40–64 lata (w obydwu regionach, odpowiednio 64,7% oraz 64,6%). Kobiet kierujących gospodarstwami rolnymi relatywnie najwięcej było w grupie obszarowej 1–3 ha UR (w obydwu regionach było to blisko 40%).

Najwięcej młodych osób kierowało gospodarstwami rolnymi, których powierzchnia liczyła 30 ha i więcej (30,6% ogółu kierujących w tej grupie obszarowej w województwie dolnośląskim i 32% w województwie zachodniopomorskim).

Stwierdzono także duże podobieństwa w kwestii wykształcenia osób kierujących gospodarstwem rolnym. Wykształcenie rolnicze miało ponad 40% prowadzących gospodarstwo, natomiast kurs rolniczy ukończyło 14,5% w województwie zachodniopomorskim oraz 17,5% w województwie dolnośląskim.

W jednym i w drugim regionie zaobserwowano także następującą zależność – wraz ze wzrostem powierzchni obszarowej UR rósł odsetek osób kierujących gospodarstwem, które miały wykształcenie rolnicze lub ukończyły odpowiedni kurs.

W obu regionach, w grupie gospodarstw indywidualnych, których głównym źródłem dochodów była działalność rolnicza, stwierdzono najwyższy odsetek osób kierujących gospodarstwem z wykształceniem rolniczym (55,3% w dolnośląskim i 57,7% w zachodniopomorskim).

Tabela 2. Kierujący gospodarstwami rolnymi w województwie dolnośląskim i zachodniopomorskim (odsetek)

Wyszczególnienie	Województwo dolnośląskie	Województwo zachodniopomorskie
Osoby w wieku do 40 lat	17,8	20,3
Kobiety	33,2	33,1
Osoby z wykształceniem rolniczym	43,0	46,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Powszechny Spis Rolny 2020. Charakterystyka gospodarstw rolnych w województwie dolnośląskim w 2020 r.* (Wrocław: Urząd Statystyczny 2022); *Powszechny Spis Rolny 2020. Charakterystyka gospodarstw rolnych w województwie zachodniopomorskim w 2020 r.* (Szczecin: Urząd Statystyczny, 2022).

* * *

Omawiane województwa różnią się charakterystyką obszarów wiejskich – w województwie zachodniopomorskim np. gospodarstwa są większe i lepiej wyposażone w maszyny i urządzenia rolnicze. Zarazem obydwie regiony w zakresie podstawowych tendencji zmian wykazują podobieństwa, co jest w dużej mierze uwarunkowane zbliżoną historią tych terenów.

Ziemie Zachodnie i Północne (ZZPiP) – to termin, którym określa się terytorium włączone do Polski po drugiej wojnie światowej, obejmujące tereny dużej części Śląska, ziemi lubuskiej, Pomorza Zachodniego ze Szczecinem, Pomorza Wschodniego z Gdańskiem oraz południowej części Prus Wschodnich, czyli Warmię i Mazury – łącznie 102 855 km². Struktura rolna tych ziem była odmienna od tzw. ziem dawnych – w spisie rolnym z 17 maja 1939 roku odnotowano przewagę na tych terenach gospodarstw powyżej 20 ha powierzchni ogólnej (czyli tzw. gospodarstw wielkochołopskich i ziemiańskich), które zajmowały 72,0% ogólnej powierzchni. W ogólnej strukturze 43,0% stanowiły gospodarstwa mieszczące się w przedziale 5–20 ha, natomiast gospodarstw, które mieściły się w przedziale od 0,5 do 5 ha było 41,2%, przy czym ich łączna powierzchnia nie przekraczała 30% ogółu użytków rolnych. Z kolei gospodarstw wielkochołopskich było 14,0%, a majątków junkierskich – 1,8%, jednak z uwagi na obszar, który zajmowały, to one decydowały o podstawowym rysie

struktury agrarnej ZZiP²⁴. W pierwszych miesiącach po wojnie osadnictwo na ZZiP, w tym obejmowanie gospodarstw rolnych, miało w pewnej mierze charakter spontaniczny, co było związane z nieregulowanym jeszcze napływem osób z tzw. ziem dawnych, i z żywiołowym wysiedlaniem niemieckich mieszkańców tych terenów. Kwestie osadnictwa dodatkowo komplikowała obecność Armii Czerwonej (zwłaszcza na Pomorzu Zachodnim). Ostatecznie przyszłą strukturę rolną ZZiP uregulował:

dekret z 6 września 1946 r. o ustroju rolnym i osadnictwie na obszarze ziem odzyskanych i byłego WM Gdańska, na mocy którego 90 proc. areалу miały zajmować gospodarstwa indywidualne, a 10 proc. miało pozostać własnością państwa. Wielkość gospodarstw indywidualnych została ograniczona do powierzchni 7–15 ha w zależności od warunków glebowych, klimatycznych i ekonomicznych. Miały to być gospodarstwa samodzielne, jedno- lub dwukonne, niezatrudniające siły najemnej. Z obszaru będącego własnością państwa aż 90 proc. Ziemi zostało przeznaczone dla Państwowych Nieruchomości Ziemskich, a 10 proc. na inne cele publiczne, np. szkolne, opiekuńczo-wychowawcze, ośrodki kultury rolnej, wojskowe²⁵.

Zastana struktura zagospodarowania zadecydowała w dużej mierze o tworzeniu na tych terenach państwowych majątków, które w pierwszym okresie zasiedlania były zarządzane:

przez różne podmioty publiczne, a od 1946 r. przez trzy centralne instytucje: Państwowe Nieruchomości Ziemskie, Państwowe Zakłady Hodowli Roślin oraz Państwowe Zakłady Chowu Koni. W 1949 r. PNZ gospodarowały na 1525,9 tys. ha, PZHR – na 60 tys. ha, a PZCH K na 40,9 tys. ha. Podmioty te przekształcone od 1 I 1949 r. w Państwowe Gospodarstwa Rolne (PGR) gospodarowały na 1626 tys. hektarów zatrudniając 158 070 osób. Inną formą zagospodarowania majątków ziemskich było osadnictwo spółdzielczo-parcelacyjne oraz grupowo parcelacyjne. W końcu 1947 r. w tych dwu formach osadnictwa uczestniczyło 19043 rodziny gospodarując na 327,4 tys. ha użytków rolnych. W roku następnym liczba osiedlonych wynosiła już 103743 osoby w 24316 rodzinach²⁶.

Tej ostatniej formy osadnictwa w majątkach ziemskich zaniechano wraz z rozpoczęciem kolektywizacji, tj. tworzeniem od 1949 roku na ZZiP państwowych gospodarstw rolnych.

²⁴ Małgorzata Machałek, „Na poniemieckiej ziemi: polityka rolna komunistycznych władz na Pomorzu Zachodnim”, *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej* 9/10 (2005), 5: 54; Stanisław Witold Kłopot, „Wieś na Ziemiach Zachodnich i Północnych po 1945 r.: kontekst historyczny, społeczny, kulturowy i polityczny”, w: *Wieś na Ziemiach Zachodnich i Północnych po 1945 r. Ciągłość czy zmiana?*, red. Jolanta Kluba i in. (Wrocław: Ośrodek „Pamięć i Przyszłość”, 2020).

²⁵ Machałek, „Na poniemieckiej ziemi”, 56.

²⁶ Kłopot, *Wieś*.

Obydwa regiony cechowała także od lat powojennych podobna struktura demograficzna, co znajduje odzwierciedlenie m.in. w podobieństwie struktury osób kierujących gospodarstwami rolnymi (pod względem płci, wieku i wykształcenia).

Zbliżona historia tych ziem wpływa także na charakter niektórych zmian społeczno-ekonomicznych, w tym dotyczących rolnictwa. Wymiana ludności (mieszkańców), przekształcenia własnościowe, przekształcenia strukturalne dawnych niemieckich majątków ziemskich i gospodarstw rolnych, ich użytkowanie po 1945 roku – wszystko to sprawia, że do dzisiaj w rolnictwie ZZiP odnajdujemy pewne cechy odróżniające je od rolnictwa pozostałych polskich ziem, a jednocześnie wspólne dla rolnictwa na całych ZZiP.

Nota metodologiczna

Badania zostały zrealizowane na reprezentatywnej próbie 379 gospodarstw indywidualnych w grupie o powierzchni od 5 do 50 ha w województwie dolnośląskim (poziom ufności 95%, wielkość frakcji 0,5, błąd maksymalny 5%). Badania przeprowadziła firma badawcza IPC w marcu 2021 roku – wzięły w nim udział „osoby decyzyjne”, tj. właściciele indywidualnych gospodarstw rolnych z województwa dolnośląskiego, z odpowiednimi kompetencjami, aby udzielać wiążących odpowiedzi. Wśród respondentów znalazły się 94 kobiety (24,8%), najmłodszy badany miał 22 lata, najstarszy 81, a średnia wieku wyniosła 48 lat. Osób w wieku od 22 do 39 lat było 25,6%, w wieku od 40 do 59 lat – 49,6%, powyżej 60 lat – 24,8%. Losowanie realizowane było według schematu losowania systematycznego bez zwracania. Wykształcenie zasadnicze zawodowe zadeklarowało 27,2% badanych, średnie – 43,8%, wyższe – 29%. Respondenci młodszy i lepiej wykształceni relatywnie częściej prowadzili gospodarstwa większe.

Wzrost pozarolniczych miejsc pracy uznawany jest za jeden z najważniejszych czynników rozwoju obszarów wiejskich. Odpowiedzi respondentów na temat udziału dochodu z gospodarstwa rolnego w dochodach gospodarstwa domowego świadczą o procesie petryfikacji struktury agrarnej (tab. 3). We wszystkich kategoriach obszarowych dochody z gospodarstwa rolnego stanowią istotny, około 50% dochód gospodarstwa domowego. Obserwowane od lat procesy dezagrarnizacji, czyli poszukiwanie nowych miejsc pracy i źródeł zarobkowania poza działalnością rolniczą niekoniecznie prowadzi do decyzji o sprzedaży/likwidacji gospodarstwa rolnego.

Tabela 3. Procent dochodów z gospodarstwa rolnego w dochodach gospodarstwa domowego (n = 379)

Wyszczególnienie		Wielkość gospodarstwa					Ogółem
		5–9 ha	10–14 ha	15–19 ha	20–29 ha	30–50 ha	
Jaki procent dochodów Pana/Pani gospodarstwa domowego stanowią dochody z gospodarstwa rolnego?	mniej niż 50%	38,60	28,90	16,10	27,90	17,90	30,30
	około 50%	21,70	25,30	29,00	51,20	30,40	27,70
	więcej niż 50%	39,80	45,80	54,80	20,90	51,80	42,00
Ogółem		166	83	31	43	56	379
Procent		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

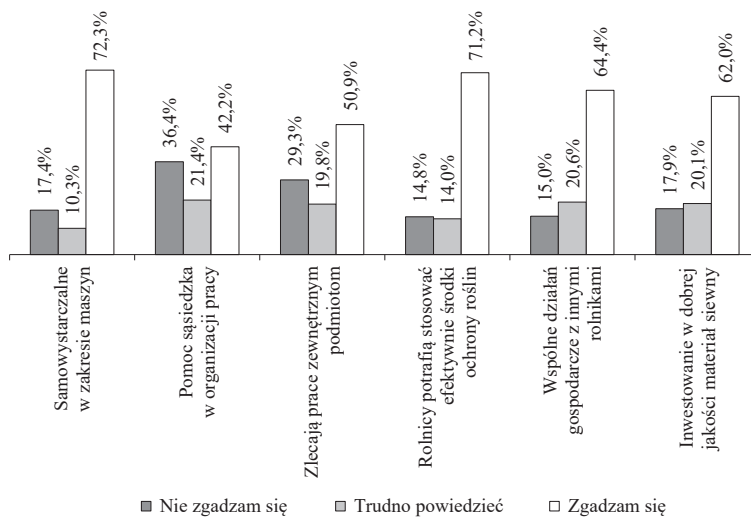
Źródło: badania własne.

Celem badań było ustalenie, na ile rolnicy z gospodarstw o powierzchni od 5 do 50 ha, utrzymujący stałe kontakty z otoczeniem rynkowym, utrwalają wzór rolnika (ukształtowany w okresie PRL-u), a na ile pod wpływem informacji z różnych źródeł (rodzina, sąsiedzi, media) modyfikują swoje przekonania i zachowania rynkowe, wdrażając m.in. innowacje biologiczne. Wzór rolnika ukształtowany w PRL-u został następująco zoperacjonalizowany: 1) rolnik dąży do tego, aby gospodarstwo było w pełni samowystarczalne pod względem posiadanych maszyn; 2) nie zleca prac i usług zewnętrznym podmiotom; 3) trudno go przekonać do nowych produktów, jest wierny sobie i swojemu doświadczeniu w kwestii stosowania nawozów, środków ochrony roślin; 4) sam decyduje o wprowadzaniu nowych odmian roślin; 5) jest niechętny podejmowaniu wspólnych działań z innymi rolnikami, np. w ramach zrzeszania się w grupy producenckie; 6) preferuje korzystanie z mediów tradycyjnych lub podkreśla swoją niezbędną wiedzę w podejmowaniu decyzji w sprawie gospodarstwa; 7) korzysta z pomocy sąsiedzkiej w organizacji pracy.

Analizując ocenę różnych spraw związanych z prowadzeniem gospodarstwa (rys. 1), największą liczbę pozytywnych wskazań uzyskała odpowiedź związana z koniecznością wyposażenia gospodarstwa we wszystkie niezbędne maszyny (72,3%). Gospodarstwa rolne jako podmioty gospodarcze wymagają inwestycji, aby mogły rozwijać swoją działalność. Głównym powodem inwestowania przez gospodarstwa jest oczekiwanie w przyszłości wyższych dochodów niż koszty inwestycji²⁷.

²⁷ Krystyna Babuchowska, Renata Marks-Bielska, „Unowocześnianie gospodarstw rolnych z województwa warmińsko-mazurskiego w ramach PROW 2007–2013”, *Zeszyty Naukowe SGGW. Polityki Europejskie. Finanse i Marketing* 57 (2012), 8: 85.

Te działania mają na celu poprawę konkurencyjności polskich gospodarstw na krajowym i europejskich rynkach zbytu. Wiele lat niedoinwestowania niekorzystnie odbiło się na zdolności konkurowania polskich gospodarstw na wewnętrznym rynku zbytu, punktem zwrotnym było wejście Polski do UE. Uzyskane dane pozwalają na stwierdzenie, że najczęściej inwestycje związane są ze sprzętem mechanicznym – zakup nowych maszyn i urządzeń planuje od 24,7% do 44,6% rolników z różnych kategorii obszarowych gospodarstw. Dla porównania, rozwój produkcji ekologicznej rozważa – w przyszłości – 14,5% badanych.

Rycina 1. Opinie rolników na temat prowadzenia gospodarstwa (n = 379)

Źródło: badania własne.

Koszt zakupu, utrzymania i eksploatacji maszyn w gospodarstwach rolnych może przekroczyć nawet 50% kosztów produkcji roślinnej. Programy pomocowe umożliwiają nieracjonalne pod względem ekonomicznym zakupy sprzętu, który ze względu na wielkość gospodarstwa i skalę produkcji nie może być efektywnie wykorzystany²⁸. Wielu rolników, zwłaszcza dotyczy to małych i średnich gospodarstw, nie jest w stanie w pełni wykorzystać potencjału nabytego sprzętu, zamiast opłacalnej inwestycji przynoszą one właścicielom straty. Dążenie do tego, aby gospodarstwo było w pełni samowystarczalne w zakresie potrzebnych maszyn, deklarowało 65,9%

²⁸ Aleksander Muzalewski, *Zasady doboru maszyn rolniczych w ramach PROW na lata 2014–2020* (Warszawa: Instytut Technologiczno-Przyrodniczy Oddział w Warszawie, 2015).

rolników powyżej 60. roku życia i 77,3% młodych rolników (w wieku do 39 lat). Uzyskane wyniki potwierdzają tezę, że dobrze wyposażony park maszynowy nadal stanowi ważny czynnik prestiżu – w społeczności wiejskiej nadal podtrzymywany jest peerelewski model nowoczesnego rolnika.

Ponad połowa rolników, którzy przekroczyli 60. rok życia (51%) decyduje się zlecenie prac i koniecznych usług rolniczych zewnętrznym podmiotom. Opinie na ten temat w dużej mierze zależą od wieku ankietowanych osób, w przypadku młodych rolników deklarowało to 42% badanych. Możemy zakładać, że osoby te mają większy dostęp do programów pomocowych UE i tym samym lepiej wyposażone w sprzęt zmechanizowany gospodarstwa (kupiony za środki pozyskane z tych programów) lub że mają mniejsze zaufanie do jakości, terminowości oraz do ceny tych usług, która w ich mniemaniu może być zbyt wysoka. Najstarsi respondenci, być może ze względu na brak następców, wiek, brak siły roboczej, nie mają większego wyboru i dla podtrzymania produkcji muszą nabywać usługi. Co drugi rolnik korzysta z zewnętrznego rynku usług, choć odnotować można silną tendencję do samowystarczalności w tym zakresie.

Respondenci konsultowali swoje decyzje związane z profilem produkcji gospodarstwa, zakupem potrzebnych maszyn i urządzeń, nowych rodzajów środków ochrony roślin czy nowo wprowadzonymi odmianami roślin uprawnych z innymi rolnikami, do których mieli zaufanie, jak również z przedstawicielami podmiotów otoczenia zewnętrznego, instytucjonalnego. Wśród podmiotów, których opinia w kwestii wprowadzania innowacji biologicznych ma znaczenie, podobną liczę wskazań (ok. 20%) uzyskali pracownicy firm oferujących materiały oraz doradcy rolni. Blisko 28% badanych twierdziła, że dysponuje niezbędną wiedzą, aby podejmować decyzje o wyborze profilu produkcji rolniczej (tab. 4).

Powściągliwość w ocenie roli podmiotów zewnętrznych przy wprowadzaniu innowacji biologicznych (nowe odmiany roślin) oraz nowych rozwiązań w prowadzeniu gospodarstwa, związana jest po części z autodefinicją gospodarza, kierownika gospodarstwa, którego jedną z najważniejszych cech jest szeroko rozumiana niezależność²⁹.

²⁹ Amanda Krzyworzeka, *Rolnicze strategie pracy i przetrwania. Studium z antropologii ekonomicznej* (Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2014).

Tabela 4. Czyje rady pan/pani uwzględnił/-a, poza najbliższymi członkami rodziny, podejmując decyzje (można wskazać kilka odpowiedzi)

Wyszczególnienie	Innych rolników, do których mam zaufanie	Pracowników firm oferujących środki produkcji	Pracowników firm kupujących moje produkty	Doradców rolnych	Szukam informacji w prasie, internecie	Nie muszę się radzić nikogo, mam niezbędną wiedzę	Nie dotyczy/nie kupuję
Profil produkcji gospodarstwa	17,7	13,2	10,6	24,0	13,7	27,4	9,2
Zakup potrzebnych w gospodarstwie maszyn i urządzeń	19,3	22,7	9,2	23,5	18,2	17,9	8,4
Zakupie potrzebnych w gospodarstwie nowych rodzajów środków ochrony roślin	20,8	22,7	9,8	25,3	16,6	19,0	10,0
Zakupie potrzebnych w gospodarstwie nowych odmian roślin uprawnych	18,2	20,6	9,0	21,1	15,8	18,2	12,7

Źródło: badania własne.

Nośnikami postępu biologicznego są kwalifikowane nasiona. W tym wypadku ponad 60% respondentów (we wszystkich kategoriach wiekowych) odpowiedziało, że opłaca się inwestować w dobrej jakości materiał siewny. Deklaracje te nie korelują z podejmowanymi decyzjami, ponieważ gotowość obsiewu ponad 3/4 pól nasionami kwalifikowanymi zgłaszało 50,5% młodych rolników i 31,9% seniorów. Około 35% rolników w każdej kategorii wiekowej obsiewało od 51–75% pól nasionami kwalifikowanymi. Pomimo zalet nowych odmian roślin uprawnych, ich stosowanie cieszy się umiarkowaną popularnością. Badania przeprowadzone przez Ludwika Wickiego (2017) wykazały, że wzrost plonowania wynikający ze stosowania nowych odmian i nasion kwalifikowanych nie przekraczał przeciętnie 10% brutto, a efekt netto wynosił 2–7%, zależnie od stosowanego gatunku. Najlepsze efekty uzyskano dla pszenicy ozimej. Wpływ stosowania kwalifikowanego materiału siewnego na wartość dochodu rolniczego był bardzo mały. Do najważniejszych ograniczeń związanych z ujawnianiem się pozytywnych efektów (zarówno produkcyjnych, jak i ekonomicznych) stosowania nośników postępu biologicznego autor zaliczył bariery wynikające z niedopasowania odmiany do lokalnych warunków przyrodniczych, niedostosowanie technologii produkcji do wymagań nowych odmian oraz błędy popełniane w agrotechnice uprawy.

Co czwarty badany (25,1%) potwierdził, że gdy rozpoczynał samodzielne gospodarowanie, wzorował się na którymś z bardziej doświadczonych rolników (37,1% wśród najmłodszych i 19,1% wśród najstarszych respondentów). Wskazywano następujące cechy wyróżniające takiego gospodarza: wieloletnie doświadczenie (98,9%), praktyka (96,8%) oraz zaradność.

Młodzi rolnicy mają większą świadomość, że do prowadzenia nowoczesnego gospodarstwa potrzebna jest profesjonalna wiedza. Odwoływanie się do innych źródeł niż tylko wzory zachowań doświadczonych gospodarzy oraz korzystanie z ich rad może być nie tylko efektem mniejszego doświadczenia własnego, ale również zaufania do wiedzy profesjonalnej i eksperckiej.

Podsumowanie

Należy uznać, że hipoteza głosząca, że współcześnie realizowany i podtrzymywany w praktycznych działaniach w gospodarstwie wzór nowoczesnego rolnika jest w niewielkim stopniu zmodyfikowanym wzorem ukształtowanym w latach 70. i kolejnych XX wieku, została potwierdzona. Rolnicy chętnie inwestują w sprzęt mechaniczny – dobrze wyposażony park maszynowy nadal stanowi ważny czynnik prestiżu w społecznościach wiejskich. Obecnie duże znaczenie mają nakłady o charakterze chemizacyjnym, tak jak kilkadziesiąt lat wcześniej w krajach wysokorozwiniętych³⁰. Z przeprowadzonych badań własnych wynika, że rolnicy są świadomi znaczenia innowacji biologicznych, jednocześnie do ich wdrażania przykładają najmniejszą wagę.

Akcesja do Unii Europejskiej stworzyła możliwość uzyskania funduszy wspierających m.in. młodych rolników, którzy nie przekroczyli 40. roku życia. W początkowym okresie jednym z warunków uzyskania dotacji było udokumentowanie kwalifikacji rolniczych. Z badań wynika, że rolnicy zaliczający się do tej kategorii wiekowej najczęściej sięgali po nasiona kwalifikowane. W latach 2015–2020 (pierwsze półrocze) złożono łącznie 244 404 wnioski. Uzyskanie premii wymagało spełnienia pewnych warunków: powierzchnia użytków rolnych, kwalifikacje rolników, rodzaj planowanej produkcji, kompleksowość biznesplanu, cele przekrojowe, wiek beneficjentów oraz sposób przejęcia gospodarstwa (w całości lub tworzone od podstaw)³¹.

³⁰ Ludwik Wicki, „Poziom i zakres wsparcia upowszechniania postępu biologicznego w produkcji roślinnej w ramach działań Agencji Rynku Rolnego”, *Polityki Europejskie, Finanse i Marketing* 67 (2017), 269.

³¹ Bogdan M. Wawrzyniak, „Stopień wykorzystania instrumentów wsparcia w ramach działania rozwój gospodarstw i działalności rolniczej PROW 2014–2020”, *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego* 1 (2021), 47–48.

Nie bez powodu w zakończeniu artykułu podajemy informacje o wsparciu dla młodych rolników. Możliwość korzystania z różnorodnych form wsparcia z funduszy europejskich może się przyczynić, jeśli nie do przełamania negatywnej selekcji do zawodu rolnika (obserwowanego przez cały okres PRL-u, jak i w czasach transformacji), to przynajmniej do złagodzenia tego procesu. Rolnicy prowadzący żywotne ekonomicznie gospodarstwa z kategorii 5–50 ha, w których wdrażane są różne rodzaje postępu rolniczego, w tym innowacje biologiczne, stają przed szansą stworzenia współczesnego wzoru nowoczesnego rolnika.

Bibliografia

- Arseniuk, Edward, Tadeusz Oleksiak. „Postęp w hodowli głównych roślin uprawnych w Polsce i możliwości jego wykorzystania do 2020 roku”. *Studia I Raportu IUNG-PIB* 14 (2009): 293–305.
- Babuchowska, Krystyna, Renata Marks-Bielska. „Unowocześnianie gospodarstw rolnych z województwa warmińsko-mazurskiego w ramach PROW 2007–2013”. *Zeszyty Naukowe SGGW. Polityki Europejskie, Finanse i Marketing* 57 (2012), 8: 36–46.
- Barska, Anetta. „Innowacje na rynku produktów żywnościowych z perspektywy polskich i czeskich konsumentów generacji Y”. *Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Problemy Rolnictwa Światowego* 17 (2017), 1: 7–18.
- Bujak, Henryk. *Rola postępu biologicznego dla współczesnego rolnika*. Dostęp 31.12.2022. <http://www.ezagroda.pl/?p=713>.
- Decyk, Kamil, Małgorzata Juchniewicz. „Działania i instrumenty polityki innowacyjnej w opinii mikroprzedsiębiorców”. *Zarządzanie Publiczne* 22 (2013), 2: 237–251.
- Gonet, Danuta. „Innowacyjność na przykładzie kobiet i mężczyzn prowadzących gospodarstwa rolne z gminy Bojanowo”. *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu* 17 (2015), 5: 59–64.
- Harasim, Adam, Andrzej Madej, Andrzej Górnik. „Innowacyjność różnych typów rolniczych gospodarstw w opinii rolników z makroregionu Mazowsza i Podlasia”. *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu* 19(2017), 2: 70–76.
- Kłopot, Stanisław Witold. „Wieś na Ziemiach Zachodnich i Północnych po 1945 r.: kontekst historyczny, społeczny, kulturowy i polityczny”. W: *Wieś na Ziemiach Zachodnich i Północnych po 1945 r. Ciągłość czy zmiana?*, red. Jolanta Kluba, Aleksandra Paprot-Wielkopolska, Marek Szajda, Piotr Zubowski, 11–38. Wrocław: Ośrodek „Pamięć i Przyszłość”, 2020.
- Kolarska-Bobińska, Lena, Andrzej Rosner, Jerzy Wilkin. *Przyszłość wsi polskiej. Wizje strategii, koncepcje*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych, 2001.
- Krzyworzeka, Amanda. *Rolnicze strategie pracy i przetrwania. Studium z antropologii ekonomicznej*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2014.
- Kulawik, Jacek. *Efektywność gospodarowania a efektywność organizacji. Analiza efektywności gospodarowania i funkcjonowania przedsiębiorstw rolniczych powstałych na bazie Skarbu Państwa*. Warszawa: Wydawnictwo IERIGŻ – PIB, 2007.

- Kutkowska, Barbara, Danuta Parylak, Bożena Patkowska-Sokołak, Leszek Kordas. *Diagnoza stanu i kierunki rozwoju rolnictwa na Dolnym Śląsku*. Wrocław: Dolnośląskie Centrum Studiów Regionalnych, 2007.
- Kwieciński, Zbigniew. *Dynamika funkcjonowania szkoły: studium empiryczne z socjologii edukacji*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1995.
- Machalek, Małgorzata. „Przemiany polskiej wsi w latach 1918–1989”. *Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym* 26 (2013), 3: 55–80.
- Machalek, Małgorzata. „Na poniemieckiej ziemi: polityka rolna komunistycznych władz na Pomorzu Zachodnim”. *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej* 9/10 (2005), 5 : 54–60.
- Muzalewski, Aleksander. *Zasady doboru maszyn rolniczych w ramach PROW na lata 2014–2020*. Warszawa: Instytut Technologiczno-Przyrodniczy Oddział w Warszawie, 2015.
- Plawgo, Bogusław, Cecylia Sadowska-Snarska. *Analiza potrzeb innowacyjnych przedsiębiorstw w województwie podlaskim*. Białystok: Wyższa Szkoła Ekonomiczna, 2004.
- Powszechny Spis Rolny 2020 – wyniki ostateczne w województwie dolnośląskim*. Informacja sygnałna. Dostęp 10.10.2022. <https://wroclaw.stat.gov.pl/opracowania-biezace/opracowania-sygnaalne/psr-2020/psr-2020-dane-ostateczne-w-województwie-dolnoslaskim,1,1.html>.
- Powszechny Spis Rolny 2020 – wyniki ostateczne w województwie zachodniopomorskim*. Dostęp 16.10.2022. <https://szczecin.stat.gov.pl/opracowania-biezace/opracowania-sygnaalne/powszechny-spis-rolny-2020/powszechny-spis-rolny-2020-wyniki-ostateczne-w-województwie-zachodniopomorskim,2,1.html>.
- Powszechny Spis Rolny 2020. *Charakterystyka gospodarstw rolnych w województwie dolnośląskim w 2020 r.* Wrocław: Urząd Statystyczny, 2022.
- Powszechny Spis Rolny 2020. *Charakterystyka gospodarstw rolnych w województwie zachodniopomorskim w 2020 r.* Szczecin 2022.
- Sikorska, Alina. „Młodzież w rolnictwie indywidualnym”. W: *Rolnictwo indywidualne w latach siedemdziesiątych*, red. Anna Szemberg. Warszawa: KiW, 1980.
- Struś, Mirosław, Jan Kalinowski. „Dylematy wdrażania innowacji na obszarach wiejskich”. *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu* 17 (2013), 3: 367–372.
- Szczepeńska, Barbara, Witold Kłopot Stanisław. „Bycie rolnikiem – przymus czy wybór?”. W: *Księga Jubileuszowa profesora Pawła Starosty*. Łódź 2023 (w druku).
- Szczepeńska, Barbara, Jacek Szczepeński. „Innovations or modernisation? The implementation of agricultural progress in individual farms in the region of Lower Silesia”. W: *Innovation Management, Entrepreneurship and Sustainability (IMES 2019)*, 909–921. Praga, Vysokáškola ekonomická v Praze, 2019.
- Szczepeńska, Barbara. „Social Factors in the Implementation of Agricultural Development (on the example of Lower Silesia)”. *Acta Innovations* 24 (2017): 87–93.
- Święcicki, Wojciech, Maria Surma, Wiesław Koziara, Grzegorz Skrzypczak, Jerzy Szukała, Iwona Bartkowiak-Broda, Janusz Zimny, Zofia Banaszak, Karol Marciniak. „Nowoczesne technologie w produkcji roślinnej – przyjazne dla człowieka i środowiska”. *Polish Journal of Agronomy* 7 (2011): 102–112.

- Turowski, Jan, Aleksy Bornus. *Drogi modernizacji wsi: przenikanie innowacji do rolnictwa i wsi województwa lubelskiego*. Warszawa: PWN, 1970.
- Uciechowski, Piotr, Arkadiusz Sadowski. „Wdrażanie postępu biologicznego w rolnictwie jako innowacja”. *Intercathedra* 3 (2018), 36: 315–321.
- Wawrzyniak, Bogdan M. „Stopień wykorzystania instrumentów wsparcia w ramach działania rozwój gospodarstw i działalności rolniczej PROW 2014–2020”. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego* 1 (2021): 47–48.
- Wiatrak, Andrzej. „Potrzeby i kierunki wspierania innowacyjności w agrobiznesie”. *Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie–Problemy Rolnictwa Światowego* 17/32 (2017), 3: 286–297.
- Wicki, Ludwik. „Poziom i zakres wsparcia upowszechniania postępu biologicznego w produkcji roślinnej w ramach działań Agencji Rynku Rolnego”. *Polityki Europejskie, Finanse i Marketing* 67 (2017), 18: 259–271.
- Wicki, Ludwik. „Wykorzystanie postępu odmianowego w produkcji zbóż w polskim rolnictwie”. *Roczniki Nauk Rolniczych. Seria G* 94 (2008), 2: 136–146.

Abstrakt

W artykule zaprezentowano wyniki badań, których realizacja pozwoliła nakreślić wzór nowoczesnego rolnika oraz ocenić, czy jego cechy konstytutywne przekładają się (i w jaki sposób) na skłonność do wdrażania w gospodarstwie innowacji biologicznych. Dla rolnictwa indywidualnego w Polsce innowacje biologiczne mają kluczowe znaczenie z kilku powodów. Ich wprowadzaniem są jednak zainteresowane głównie gospodarstwa większe obszarowo, w których działa przymus ekonomiczny. W gospodarstwach średnich (5–50 ha) przymus taki nie występuje, m.in. z uwagi na to, że mają one nierzadko zróżnicowane źródła dochodu, zatem trzeba rozpoznać czynniki, które mogą sprzyjać innowacjom oraz te, które są głównymi barierami dla ich wprowadzenia. Zgodnie z wynikami badań, czynniki te są związane z realizacją wzoru nowoczesnego rolnika.

The modern farmer today

Abstract

This article presents the results of research that allowed us to outline the profile of a modern farmer and assess whether their defining characteristics translate into a willingness to implement biological innovations in their farm. For individual farming in Poland, biological innovations are of paramount importance for several reasons. However, larger, more extensive farms are primarily interested in adopting these innovations due to economic pressure. Medium-sized farms (5–50 hectares) do not face the same economic pressures, often having diverse sources of income. Therefore, it is essential to identify the factors that may promote innovation and those that are significant barriers to their adoption. As the research results

show, these factors are associated with the realization of the modern farmer profile. The article is based on research conducted as part of the NCN Miniatura grant titled “The Profile of a Modern Farmer and the Implementation of Biological Innovations in Individual Farms.”

Artykuł powstał w ramach działania naukowego NCN Miniatura 3 pt. „Wzór nowoczesnego rolnika a wdrażanie innowacji biologicznych w gospodarstwach indywidualnych”, Dec-2019/03/X/HS6/01567.

Cytowanie

Jolanta Kluba, Barbara Szczepańska, „Nowoczesny rolnik dzisiaj”, *Przegląd Zachodniopomorski* 38 (2023), 67: 513–533. DOI: 10.18276/pz.2023.38-23.